

Societat i política a l'àrea metropolitana de Barcelona

Anna Alabart i Salvador Giner

(Universitat de Barcelona)

La ciutat roman el nucli d'atenció i preocupació de tot bon urbanista. La metamorfosi del món urbà, però, ha fet que la ciutat sigui cada cop més l'àrea metropolitana, la que atragui la seva mirada o la que plantegi als responsables de la cosa pública, com a prioritat, l'abast urbà de les seves polítiques i també als ciutadans actius la possibilitat de mobilitzar-se per a millorar el seu entorn.

Troblem l'origen d'aquest canvi de perspectiva al decenni dels anys 60 quan, des de l'urbanisme, es començaven a considerar les àrees metropolitanes. Són, es deia, un conjunt de municipis, estretament interrelacionats, cada un dels quals conserva la seva pròpia personalitat jurídica, i que, plegats es reparteixen i fan les funcions pròpies d'una gran ciutat. En aquesta definició encaixava, en aquells moments, tan sols Barcelona i el seu entorn més immediat. Un entorn de mitja lluna, on s'havien situat les fàbriques que ja no cabien a la ciutat central, que s'anava buidant finalment de centres fabrils. (No oblidem que a l'Eixample i per tot arreu a Barcelona, i no solament a Sant Andreu o al Poble Sec, hom trobava tallers i fàbriques: el brogit de la màquina i del teler era el rerefons sonor de molts carrers barcelonins, quan aquesta fressa feineria ja havia desaparegut del cor d'altres ciutats europees similars.)

A la mitja lluna de la nostra gran urbs costanera hi havien anat a viure els qui desitjaven estar prop dels seus llocs de treball. Paral·lelament, una sèrie de ciutats industrials (Sabadell, Terrassa, Mataró, Granollers) acollien també noves fàbriques i treballadors. La resta del territori, poc densificat, rural en el sentit que la seva població estava més dedicada al sector primari que al secundari i terciari. Ciutat al camp, *urbs in rure*, moltes d'elles. Per a Pere Quart, per a qui com el Vallès no hi havia res, la immediatesa entre camp i indústria, entre ciutat, horta i bosc era part essencial de la seva Catalunya elegíaca i alhora progressista.

Avui les coses són diferents. Les àrees metropolitanes han desembocat, a tot Europa, en extenses regions metropolitanes que constitueixen una complexa xarxa de petites àrees metropolitanes que entrecreuen la seva influència territorial i cultural entre elles i amb la gran ciutat, amb la metròpolis. En el cas de Catalunya, destaca la regió metropolitana de Barcelona. Ocupa les comarques del Barcelonès, el Baix Llobregat, el Maresme, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental, l'Alt Penedès i el Garraf i s'està estenent cap a d'altres comarques com l'Anoia, el Bages, el Berguedà i Osona.

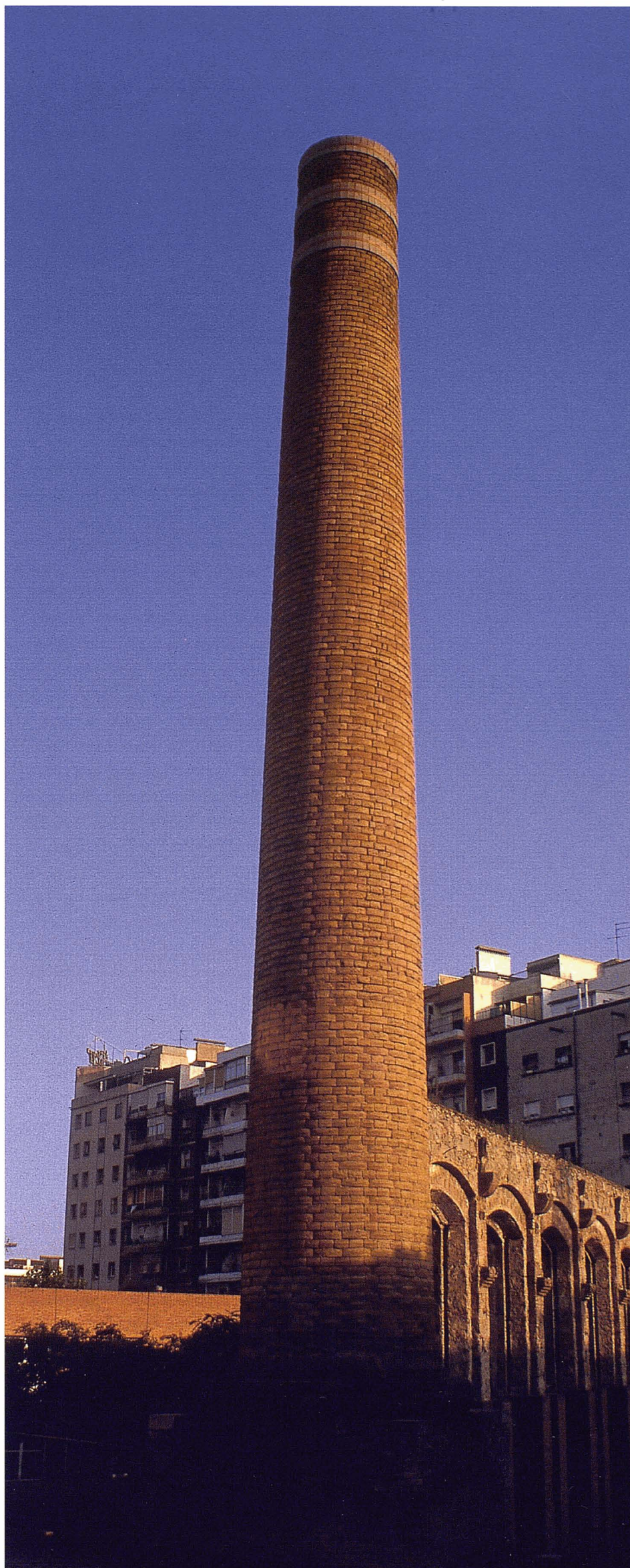
Considerem les set primeres, és a dir, l'espai que les estadístiques recullen com a "l'àmbit metropolità de Barcelona". És compost per 133 municipis, on viuen 4.228.000 persones. Formen el 70,2% del conjunt de la població catalana. Barcelona i el seu àmbit és quelcom més que un cas de macrocefàlia pel que fa al conjunt territorial del Principat. Dins d'aquest espai s'efectua la vida quotidiana dels ciutadans: és l'espai de compra, venda, serveis, treball, estudi i lleure. És l'espai de la identificació física i, en gran mesura, moral dels ciutadans que el poblen. És l'espai que suporta una mobilitat continuada dels que hi viuen. Cada dia, cada matí, molts milers de persones surten del municipi on resideixen per anar cap aquell on tenen la feina; cada vespre, es produeixen els viatges de retorn.

R. Moreno

No tots són, com antany, de sistole i diàstole, sinó que, cada cop més, s'entrecreuen les direccions. Cada vegada hi ha més xarxa i menys centre únic i perifèria immòbil. Sense furtar la centralitat hegemònica a Barcelona, es multipliquen els nuclis de nova centralitat.

La realitat d'aquesta regió metropolitana és diversa i la seva estructura territorial aplega, alhora, el passat més llunyà, la dinàmica dels anys 60 i les pautes de localització de funcions que han sorgit durant els darrers quinze anys. Del passat més llunyà trobem la petjada en les ciutats que, com Barcelona, Badalona, Terrassa, Sabadell, Mataró, Vilanova i Granollers, eren industrials. Els anys 60 ens expliquen com es van anar omplint aquestes ciutats i per què avui tenen una determinada estructura social: els barris residència de classe treballadora -generalment situats a la perifèria-, la consolidació dels centres i d'alguns barris com a llocs preferits d'una burgesia que, llavors encara, mantenia com a pauta indiscutible residir a la ciutat. Constatem fins a quin punt, i contra moltes prediccions optimistes, la vella distinció espacial entre centre benestant i benpensant i cinturó "roig" o proletari continua mantenint-se, si bé és cert que la prosperitat econòmica i la desradicalització política dels darrers decennis han soscavat moltes tensions i enfrontaments. També foren els anys 60 els que configuraren força l'estructura social i morfològica de municipis situats a l'entorn de Barcelona - l'Hospitalet, Cornellà, el Prat, Esplugues, Sant Adrià, Gavà, i d'altres- on s'establiren fàbriques i treballadors, o d'aquells indrets que, com Santa Coloma, Sant Vicenç dels Horts o Ciutat Badia, van convertir-se, quasi exclusivament, en residència homogènia de les classes populars. En tots els casos, però, els centres i els eixamples, quan n'hi havia, han continuat retenint veïns de sempre, que, comparativament, tenen un nivell socioeconòmic més alt.

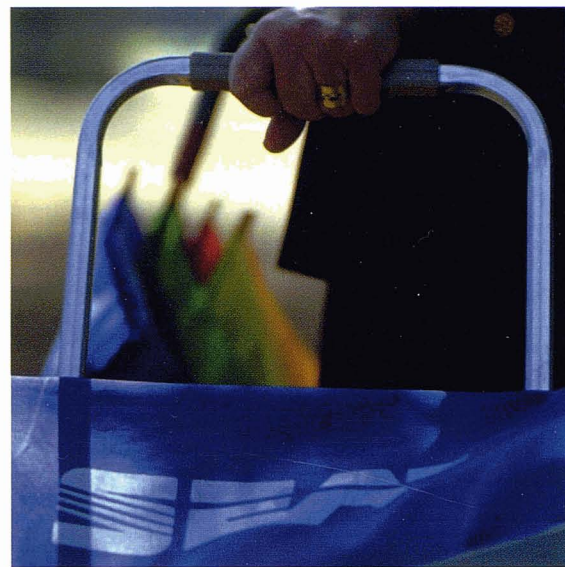
Antiga fàbrica tèxtil de Terrassa. Paco Elvira

Els darrers quinze anys signifiquen un canvi important en aquesta tendència. La darrerria del segle XX i, pel que sembla, la situació del començament del XXI presencien la constitució paulatina d'una "ciutat difusa". D'una banda hi ha una part de la burgesia que, en trencar les seves tradicionals preferències per la ciutat, opta per allunyar-se'n. Municipis com Sant Cugat, Matadepera, Llavaneres i Begues esdevenen residència d'una classe alta que cerca qualitat de vida ambiental (verd, no contaminació, silenci) i alhora distinció social. (Sovint aquesta va lligada a l'esnobisme: "Apartamentos de alto standing", diuen els anunciants, "en lugar privilegiado".) El seu exemple és seguit per les classes mitjanes altes que es van situant en llocs un xic menys privilegiats i inicien el boom de les cases de tipus mitjà, d'acord amb un model residencial molt propi dels països anglosaxons, importat en gran mesura per la televisió i de pràctica molt recent a la Mediterrània. Així s'ocupen petits municipis del Maresme, del Garraf, del Baix Llobregat, de l'Alt Penedès, del Vallès Occidental i Oriental. La seva proliferació és extraordinària a llocs com Sant Cugat del Vallès, i ha augmentat força la penetració del camp en urbanitzacions extensives de pretencions aspecte i dubtosa estètica, amb els seus serveis corresponents: camps de golf, piscines, privatització de terres d'ús comunal.

L'increment del preu dels habitatges a les ciutats feu que, a partir del 1985, les classes mitjanes i mitjanes baixes haguessin de cercar els seus estatges en indrets cada cop més allunyats de les ciutats centrals. Aquestes estratègies residencials són un dels corrents socials i culturals que donen origen a la ciutat "difusa" que avui caracteritza bona part de la regió metropolitana de Barcelona.

Si bé és cert que la residència ha tendit a "difondre's", l'activitat econòmica encara ho ha fet de forma més notable. La crisi econòmica dels anys 70 i la tecnificació

R. Moreno

que se'n va derivar -i en especial la generalització dels microprocessadors- van afavorir tres tendències, amb efectes perversos corresponents. Primer, es produí l'exteriorització de moltes de les funcions productives i distributives que, en el model dit "fordista", atenia la gran empresa. En segon lloc, s'intensificà la divisió horitzontal del procés de producció-gestió. En darrer lloc, l'especulació del sòl i les forces econòmiques menystingueren unes polítiques territorials (una ordenació oficial del territori) del tot impotents. Els ajuntaments, com a política territorial principal, es limitaren a fer els equipaments i a proporcionar els serveis que les forces demogràfiques, econòmiques i d'habitatge els imposaven.

Amb tot això, l'ocupació de l'espai per part dels agents econòmics ha experimentat canvis importants en les preferències d'ubicació. Les petites empreses de màrqueting, selecció de personal, consultories, auditories, publicitat, i també les seus de la direcció de les empreses han tendit a situar-se en els centres de les ciutats, cercant un lloc simbòlic que en reforça la imatge de prestigi. Les fàbriques, que requereixen més espai, han anat desplaçant-se cada cop més lluny; magatzems i oficines han tendit a situar-se en els barris perifèrics de les ciutats o en els municipis de l'entorn, com també ho han fet els grans centres comercials. La connexió entre uns i altres la garanteixen els nous mitjans de comunicació. Per primer cop a la història, la proximitat espacial deixa de tenir sentit i els municipis, els barris i els centres de les ciutats tendeixen a una especialització sense precedents.

Quin serà el futur? Quines noves exigències ens durà per a la política territorial que hem d'exercir? I què haurà d'exercir el poder públic? Recordem que, com a ciutadans catalans, per molt que esperem de la nostra societat civil, és a dir, de la nostra ciutadania, en el terreny del territori (si se'n

R. Moreno

perdona la redundància) la legislació i la mà del governant és absolutament decisiva. La dinàmica econòmica seguida a la regió metropolitana, esperonada des de les ciutats centrals i, en especial per la ciutat de Barcelona, ha estat determinant. No hi ha dubte que Barcelona és present en el mapa del món. I encara més: hi ocupa un lloc de privilegi. Tampoc hi ha dubte que els ajuntaments democràtics han fet un esforç sense precedents: en pocs anys els canvis operats a tots els municipis de Catalunya pel que fa a serveis, equipaments i manteniment han estat espectaculars. Però els possibles efectes colaterals i perversos de la dinàmica territorial espontània, descrita abans en part, no són pocs: l'ocupació cada cop més extensiva de l'espai amb la consegüent pèrdua d'espais verds, l'augment de la mobilitat diària, la creixent pèrdua de contenció de la població laboral en els municipis, la major necessitat d'infraestructures de transport públic, la segmentació socioeconòmica del territori, l'existència de col·lectius en risc de pobresa o d'explotació són problemes que avui estan damunt la taula i que només podran solucionar-se si les polítiques que s'instrumenten atenen tots aquests aspectes i els ciutadans prenen consciència que sense la seva participació res no és possible. No sols ens caldrà organitzar i evitar. També caldrà corregir una dinàmica que s'ha produït espontàniament. Caldrà pensar no solament en l'accés del TGV a Perpinyà i més enllà (evidentment, des del Prat) o en la potenciació d'una xarxa de recerca científica de primer ordre a casa nostra, sinó que caldrà esmenar també les tendències urbanes perniciososes que hem indicat. Haurem de pensar a potenciar la consolidació de territoris nous de vegades compartits per dos o més municipis, que apleguin alhora un compactament de la població i una diversificació interna de feines i persones. Per tal de crear més xarxa, més capital social, s'ha d'anar més enllà de la mera producció de capital humà amb credencials acadèmics o tècnics. S'hi ha de barrejar i integrar (amb un alt grau de proximitat) gent de tota mena

Quiosc de les Rambles de Barcelona. R. Moreno

-immigrants, enginyers, dones treballadores, escoles- en "unitats de comprensió", per dir-ho d'alguna manera, com han assenyalat alguns urbanistes italians, per a qui el *compensario* reflecteix aquesta realitat urbana unitària. La qual, a més de millorar la qualitat de vida amb la seva centralitat o subcentralitat, augmenta alhora la prosperitat mitjançant la seva integració entre una densitat òptima (compactament, sense amuntegament) i una incorporació de la diversitat social d'edat, gènere, professió, ètnia, cultura i convivència.

Perquè tot això prengui cos a l'àrea metropolitana barcelonina hem de menester l'esforç solidari de tothom. La tasca abraça massa coses per a l'esdevenidor de casa nostra perquè pugui ser confinada i subordinada a les exigències del partidisme o als interessos de cadascú. La política territorial només té sentit si és l'art de conrear l'interès comú.